

Γλώσσα και πραγματικό

Μίνα Μπούρα

Η ψυχανάλυση ήταν πάντα και είναι μια υπόθεση και ένας χώρος λόγου, γλώσσας. Είναι μάλιστα ένας χώρος όπου ο λόγος βρίσκει την καιρία ευκαιρία ανάδυσης και άσκησης. Το πλαίσιο της την καθιερώνει ως τόπο όπου ο λόγος, η γλώσσα μπορούν να ξετυλιχθούν με τρόπο παραδειγματικό, σχεδόν πειραματικό.

Ο Jacques Lacan έπαιξε στην περιοχή αυτή έναν καιριο ρόλο. Θύμισε σε μια στιγμή, όπου είχε αρχίσει να ξεχνιέται, αυτό: ότι η ψυχανάλυση είναι υπόθεση λόγου, γλώσσας, *lalangue*. Ζήτησε μια επιστροφή στον Freud που πρώτος εκείνος καθιέρωσε την ψυχανάλυση ως *talking cure*.

Η ανάπτυξη της γλωσσολογίας τον 20^ο αιώνα επέτρεψε στον Lacan ένα ακόμα προχώρημα. Ο Lacan διέθετε χάρις στη γλωσσολογία αυτό που έλειπε στον Freud. Μέσω αυτής ο Lacan έκανε ένα βήμα πιο πέρα από τον Freud. Προχώρησε λίγο δρόμο μακρύτερα. Πρόκειται για την ανάπτυξη και την τεκμηρίωση της θεωρίας του σημαίνοντος, θεωρίας όπου το σημαίνον κατέχει την κεντρική θέση στην δόμηση του υποκειμένου. Η ερμηνεία του ασυνειδήτου από το σημαίνον τοποθετεί τον Lacan ως έναν από τους μεγαλύτερους ψυχαναλυτές μετά τον Freud και έναν από τους μεγάλους εκπροσώπους της σκέψης και διανοητές του 20^{ου} αιώνα.

Η μετά τον Lacan εποχή στον ψυχαναλυτικό χώρο, αλλά όχι μόνο, θα προσλάβει αυτόν τον τονισμό του λόγου, της γλώσσας από τον μεγάλο ψυχαναλυτή. Θα τον προσλάβει και θα τον τονίσει κι άλλο. Έτσι οι αναφορές στον Lacan συνδυάζονται συνήθως με την υπογράμμιση του συμβολικού, την υπεροχή του λόγου και το δέον της διεργασίας δια του λόγου. Φθάνουν κάποτε μέχρις υπερβολής και αποθέωσης του λόγου. Και ξεχνούν, αγνοούν ή αποσιωπούν ότι ο Lacan υπογραμμίζοντας το σημαίνον δεν υπογράμμισε μόνον αυτό. Θα αποτελούσε μια παρερμηνεία του λακανικού έργου το να σταματήσομε ή να υπερτονίσομε το συμβολικό. Γιατί ο Lacan εισάγοντας το σημαίνον και τη θεωρία του δεν εισήγαγε μόνον αυτό. Εισήγαγε το σημαίνον και στην καρδιά του σημαίνοντος το πραγματικό (Juranielle 1984, 6-7).

Το πραγματικό είναι το **immonde**, το άκοσμο, αυτό που δεν θα βρει ποτέ την θέση του στον κόσμο. Είναι το όριο, η έκπτωση της Αλήθειας. Είναι το όριο και του λόγου, αφού είναι το «σκοτεινό», «αυτό που ανθίσταται απόλυτα στον λόγο, στη συμβολοποίηση» (Lacan, 1953-1954, 79-80), αυτό που δεν είναι δυνατόν να εξαντλήσει ο λόγος. Ο Lacan το εισήγαγε αμέσως με την αρχή των Σεμιναρίων του, ήδη το 1953-1954. Και δεν σταμάτησε καθόλου να το προτείνει, να το τοποθετεί και να το επεξεργάζεται καθ' όλο το ξετύλιγμα της σκέψης του, σε όλο το έργο του, μέχρι το τέλος των Σεμιναρίων του, όπου το πραγματικό τονίζεται ακόμα περισσότερο και παίρνει κατά κάποιο τρόπο την πρωτοκαθεδρία (χωρίς να την παίρνει) σε σχέση με το συμβολικό και το φαντασιακό.

Το πραγματικό αποτελεί μια από τις πιο δύσκολες έννοιες του Lacan. Όταν μιλά κανείς γι' αυτό, δεν μπορεί να ξέρει ακριβώς για τι μιλάει, αφού το πραγματικό ανθίσταται στη συμβολοποίηση, ανθίσταται στη σκέψη (Lacan, 1964, α), δεν είναι δυνατόν να το συλλάβει κανείς, να έχει παράσταση γι' αυτό (Lacan 1964, β). Είναι η περιοχή που υπάρχει έξω από κάθε συμβολοποίηση (Lacan, 1966, α).

Αντίθετα απ' αυτό που θα φανταζόταν μια άκριτη υπερβολική υπογράμμιση της δύναμης του λόγου και του συμβολικού, το πραγματικό είναι το αποκλεισμένο, κι όμως αυτό που επανέρχεται πάντα στην ίδια θέση, σ' αυτή τη θέση όπου το υποκείμενο δεν το συναντά στο μέτρο που σκέπτεται» [*] (Lacan, 1964, α).

Πρόκειται για έναν απαραίτητο περιορισμό στο επίπεδο της θεωρίας της γνώσης. «το πραγματικό δεν ανήκει σ' αυτόν τον κόσμο. Δεν υπάρχει καμιά ελπίδα να φτάσει κανείς το πραγματικό μέσω της παράστασης» (Lacan, 1964, β). Είναι το οριακό σημείο απόσπασης από την πραγματικότητα, είναι «η περιοχή αυτού που υπάρχει, παραμένει, subsiste, έξω από κάθε συμβολοποίηση» (Lacan, 1966, α). Ενώ όπως βλέπομε ήδη από το 2^ο Σεμινάριο «το βρίσκομε πάντοτε στην ίδια θέση», (Lacan 1954-1955) σε αντιστοιχία είναι αυτό που είναι αποκλεισμένο από το συμβολικό.

Σε δύο από τα πρώτα του Σεμινάρια, ο Lacan επεξεργάζεται μian ακραία συνθήκη στη σχέση του πραγματικού με το συμβολικό (Lacan, 1953-1954, Lacan, 1954-1955). Αναφέρεται στην περίπτωση του Ανθρώπου με τους λύκους όπου το πραγματικό εμφανίζεται ως οριακό σημείο απαγκίστρωσης από την πραγματικότητα. Η παραίσθηση αποκτά ένα έντονο αίσθημα πραγματικότητας. Υπάρχει αποκλεισμός (forclusion) από το συμβολικό. Αυτό που αποκλείεται από το συμβολικό εμφανίζεται στο πραγματικό. «...η συμβολοποίηση του

νοήματος στο γενετήσιο επίπεδο έχει αποκλεισθεί» (Lacan, 1953-1954). Ο αποκλεισμός του συμβολικού αποτελεί μίαν ακραία περίπτωση. Το συμβολικό και το πραγματικό πάντοτε συνυπάρχουν. Στην περίπτωση του ανθρώπου με τους λύκους ο λόγος είναι αποκλεισμένος στην συμβολική του διάσταση.

Η υπεροχή του πραγματικού στον χώρο της ψύχωσης είναι σίγουρη, ποια όμως είναι η θέση του εκεί που η δόμηση του υποκειμένου δεν πάσχει από ένα τέτοιο αποκλεισμό του συμβολικού;

Ο Lacan δίνει στο πραγματικό καιρία θέση και εκτός της ψύχωσης. Στα Σεμινάρια «Η επιθυμία και η ερμηνεία της» (Lacan 1958-1959) και «Η Ταύτιση» (Lacan, 1962-1963) ο Lacan παρουσιάζει την θέση του για την δόμηση του υποκειμένου και του αντικειμένου αίτιου της επιθυμίας a , και προτείνει τη θεμελιακή φαντασίωση ως τη σχέση του ενός με το άλλο.

Το μικρό παιδί απευθύνοντας το αίτημά του στον Άλλο βρίσκεται εξ αρχής αντιμέτωπο με την έλλειψη στον Άλλο, την έλλειψη του σημαίνοντος (που αποτελεί και το κύριο νόημα του ευνουχισμού). Η έλλειψη του σημαίνοντος στον Άλλο βυθίζει το υπό δόμηση υποκείμενο στην έσχατη αβοηθησία. Ποια είναι η επιθυμία του Άλλου; Στην απελπισία του μπροστά στο αίνιγμα της επιθυμίας του Άλλου, το υποκείμενο καταφεύγει στο a , το αντικείμενο αίτιο της επιθυμίας, το a , που εκδηλώνει την έντασή του, «το υπόλοιπο και που κανένα αίτημα δεν θα μπορέσει να εξαντλήσει». Το a είναι ένα υπόλοιπο, ένα *résidu* που αφήνει το είναι. Είναι το υπόλοιπο που αφήνει το είναι στο οποίο βρίσκεται αντιμέτωπο το ομιλούν υποκείμενο ως υποκείμενο σε κάθε πιθανό αίτημα. «και είναι από κει που το a συναντά το πραγματικό, από κει συμμετέχει σ' αυτό» (Lacan, 1958-1959). «Το πραγματικό εμφανίζεται ως αυτό που ανθίσταται στο αίτημα, αυτό που θα το ονομάσω αδήριτο... αυτό που επανέρχεται πάντα στην ίδια θέση, το αίνιγμα» (Lacan, 1958-1959). Το αντικείμενο αίτιο της επιθυμίας a είναι μια λογική και τοπολογική οντότητα, απροσπέλαστη νοητικά. Ο Lacan λέει ότι με το a κάνουμε όπως μπορούμε (Lacan, 1974-1975), καταφεύγομε στα τέσσερα a που προτείνει ενδεικτικά, τον μαστό, τα κόπρανα, το βλέμμα και τη φωνή που μας δίνουν κάποια ιδέα για το τι είναι το a . Το a που είναι της τάξεως του πραγματικού, το χαρακτηρίζει η τομή που γεννά επιφάνειες. Και «είναι επειδή το πραγματικό παρουσιάζει επιφάνειες που το σημαίνον μπορεί να μπει» (Lacan 1961-1962).

Η σχέση του υποκειμένου $\$$ με το αντικείμενο αίτιο της επιθυμίας a αποτελεί τη θεμελιακή φαντασίωση. Εκεί καταφεύγει το υποκείμενο στην έσχατη απορία και αβοηθησία του σχετικά με την επιθυμία του Άλλου. Η θεμελιακή φαντασίωση είναι το στήριγμα της επιθυμίας του, «το κεντρικό σημείο, ο κεντρικός άξονας κάθε οικονομίας με την οποία έχουμε να κάνουμε στην ανάλυση» (Lacan, 1958-1959).

Το a ως πραγματικό, μ' αυτό έχουμε να κάνουμε στην ανάλυση, ως σκοπό και ως όριο του λόφου, της διεργασίας δια του λόγου. Στην ανάλυση αλλά και σε κάθε προβληματισμό ανθρώπου σχετικό με την επιθυμία του και την ύπαρξή του.

Να λοιπόν η καίρια, απαραίτητη ύπαρξη του πραγματικού για το υποκείμενο, για τη λειτουργία του και τη μοίρα του. Το υποκείμενο βρίσκεται σε μια συνεχή σχέση μ' αυτό. Ο Lacan του δίνει την κεντρική θέση, αφού θεωρεί ότι η πορεία μιας ανάλυσης στο ακραίο της επίτευγμα είναι η διάβαση της θεμελιακής φαντασίωσης. Η λέξη διάβαση είναι κυριολεκτική και όχι τυχαία. Μόνο τόσο λίγο, αλλά που είναι τόσο πολύ, μπορεί ο αναλυόμενος να μάθει στο τέλος της ανάλυσής του για το ποιο αντικείμενο a είναι ο ίδιος, αντικείμενο το αντίστοιχο του υποκειμένου. Ο Lacan προτείνει τη διάβαση της θεμελιακής φαντασίωσης σχετική με το τέλος (τέλος με την διπλή έννοια του πέρατος και του σκοπού) της «καθαρής ανάλυσης» της λεγόμενης εκ των υστέρων διδακτικής. Αλλά και σε κάθε ανάλυση μ' αυτήν τη θεμελιακή φαντασίωση έχει να κάνει το υποκείμενο, με τη διεργασία μέσω των σημαινόντων του πραγματικού a , αν θέλει να μάθει κάτι για την επιθυμία του.

On n'a rien d'autre à se mettre sous la dent, η θεμελιακή φαντασίωση είναι το καθημερινό μας ψωμί.

Το πραγματικό, μέσα στη θεμελιακή φαντασίωση, το a , το σημαίνον κάνει τρύπα σ' αυτό, ο λόγος κάνει τρύπα στο πραγματικό· είναι ο τρόπος (Lacan, 1974-1975) που μπορεί κανείς να πλησιάσει, να «πιάσει», *opérer sa prise sur le réel*. Δεν είναι τυχαίο ότι και το σύμπτωμα, κι «αυτό που δεν πάει καλά» είναι κι αυτά της τάξεως του πραγματικού. Αυτά είναι που δικαιώνουν άλλωστε και την ύπαρξη της ψυχανάλυσης (Lacan, 1975) και των ψυχαναλυτών.

Το πραγματικό βρίσκεται λοιπόν στο κέντρο της ανάλυσης. Δεμένο με το συμβολικό και το φαντασιακό, αναπόσπαστο απ' αυτά, και τα τρία δεμένα πραγματικά, «réellement», δεν νοούνται το ένα χωρίς το άλλο, χωρίς να προτάσσεται το ένα του άλλου. Και το δέσιμό τους στον βορομαίο κόμβο είναι της τάξεως του πραγματικού, ο ίδιος ο κόμβος είναι μια

γραφή του πραγματικού.

Το πραγματικό: η διεργασία του σκοπός της ανάλυσης.

Το πραγματικό: το όριο της ανάλυσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Juranville, A. -1984. *Lacan et la philosophie*. Paris: Presses Universitaires de France.

Lacan, J. *Le Séminaire, Livre I: Les écrits techniques de Freud, 1953-1954, 79-80*, Paris: Seuil.

Lacan, J. *Le Séminaire, Livre XI: Les quatre concepts fondamentaux de la Psychanalyse*, 1964, Paris: Seuil.

Lacan, J. 1964 α. Στο Lacan 1964, 48-49.

Lacan, J. 1964 β. Στο Lacan 1964, 59.

Lacan, J. 1966. *Écrits*. Paris: Seuil.

1966 α, *Réponse au commentaire de Jean Hyppolite*, 388-389.

Lacan, J. *Le Séminaire, Livre II: Le moi dans la théorie de Freud et dans la technique de la psychanalyse*, 1954-1955, 343-344, Paris: Seuil.

□

Lacan, J. *Le désir et son interprétation*, 1958-1959, Ανέκδοτο Σεμινάριο.

Lacan, J. *L'identification*, 1961-1962, Ανέκδοτο Σεμινάριο.

Lacan, J. *Propositions du 9 octobre 1967 sur le Psychanalyste de l'École*, In Scilicet 1, 1968, 14-30, Paris: Seuil.

Lacan, J. *Réel, Symbolique, Imaginaire*, 1974-1975, Ανέκδοτο Σεμινάριο.

Lacan, J. *Lettres de l'École Freudienne de Paris*, n° 16, 1975, p.11.

---

[*] Η υπογράμμιση είναι δική μου.